

רקע מקראי

בראשית כ"ד: ס"ד

(סד) ותשא רבקה את-עיניה ותרא את-יצחק ותפל מעל הגמל:
(סה) ותאמר אל-העבד מי-האיש הלזה בהלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתקס:

בראשית ל"ח: י"ד

(יד) ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותלשב בפתח עינים אשר על-דרך תמננה כי ראתה כי-גדל שלה והוא לא-נתנה לו לאשה:
(טו) ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה:
(טז) ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה:

במדבר ה': י"ח

(יח) והעמיד הכהן את-האשה לפני י"י ופרע את-ראש האשה ונתן על-כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וכדי הכהן יהיו מי המרים המארים:

ויקרא י': ו'

(ו) ויאמר משה אל אהרן ולאעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו ועל כל העדה יקצף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף י"י.

ויקרא י"ג: מ"ה

(מה) והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא.

ויקרא כ"א: י'

(י) והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבש את הבגדים את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם.

ספרות תנאים

משנה כתובות פרק ב

[א] האשה שנתאלמנה או שנתגרשה, היא אומרת 'בתולה נשאתי', והוא אומר 'לא כי, אלא אלמנה נשאתי'. אם יש יעדים שייצאת בהינומא, וראשה פרוע, כתבתה מאתים.
[יא] ואלו נאמנים להעיד בגדלן מה שראו בקטנו: נאמן הוא אדם לומר: זה כתב ידו שלאבא, וזה כתב ידו שלאחי; זכור הייתי באשת איש פלוני, שייצאת בהינומא וראשה פרוע;

משנה בבא קמא ח: ח-ט

(ו) [ח] התוקע לחברו, נותן לו סלע.
רבי יהודה אומר משם רבי יוסה הגלילי: מנה.
סטרו, נותן לו מאתיים זוז.
לאחר ידו, נותן לו ארבע מאות זוז.
צ'רם באזנו, תלש בשערו,

רַקֵּק, הַגִּיעַ בּוֹ הַרוּק, הַעֲבִיר טְלִיתוֹ מִמְנוּ, פָּרַע רֹאשָׁה שְׁלֹאשָׁה, נוֹתֵן לוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת זִז. וְהִכַּל לְפִי כְבוֹדוֹ.

[ט] אָמַר רַבִּי עֲקִיבָה: אֶפְלוּ עֲנִיִּים שְׂבִי־שְׂרָאֵל, רוֹאִין אוֹתָן כְּאֵלוֹ הֵן בְּנֵי חֲרִין שֶׁיִּרְדּוּ מִנְּכֶסֶיהֶם, שֶׁהֵם בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב.

מַעֲשֵׂה בְּאֶחָד שְׁפָרַע רֹאשָׁה שְׁלֹאשָׁה, וּבָאת לִפְנֵי רַבִּי עֲקִיבָה, וְחִיְבוּ לָתֵן לָהּ אַרְבַּע מֵאוֹת זִז. אָמַר לוֹ: "רַבִּי, תֵּן לִי זְמַן!" וְנָתַן לוֹ.

שְׁמֶרָה, עוֹמֶדֶת עַל פְּתַח חֲצָרָה, וְשָׁבַר אֶת הַפֶּה בְּפִנֶּיהָ, וּבּוֹ בָּאֵסַר שְׁמֹן; וְגִלַּת אֶת רֹאשָׁהּ, וְהִיְתָה מְטַפַּחַת וּמִנַּחֶת עַל רֹאשָׁהּ, הַעֲמִיד עֲלֶיהָ עֲדִים, וּבָא לִפְנֵי רַבִּי עֲקִיבָה וְאָמַר לוֹ: "רַבִּי, לִזּוֹ אֲנִי נוֹתֵן אַרְבַּע מֵאוֹת זִז?" אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָה: "לֹא אֶמְרֶתְךָ כְּלוּם, שֶׁהַחֹבֵל בְּעַצְמוֹ, אֵף עַל פִּי שְׂאִינוֹ רִשִׁי, פְּטוּר; וְאַחֲרַיִם שֶׁחָבְלוּ בּוֹ, חִיְבִים.

ספרי במדבר פ'סקא יא - מהד' כהנא

וּפְרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה — כִּהֵן נִיפְנָה לְאַחֲרֵיהָ וּפּוֹרְעָה כַּדִּי לְקִיִּים בַּהּ מִצְוֹת פְּרִיעָה דְּבִי רִ' יִשְׁמַעֵל. דְּבִי אַחַר לִימַד עַל בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁיְהוּ מְכֻסּוֹת אֶת רֹאשֵׁיהֶן. אֵף עַל פִּי שְׂאִין רֹאִיָּה לְדַבֵּר זִיכָר לְדַבֵּר, וְתַקַּח תִּמְרָא אֶפְרַע עַל רֹאשָׁהּ וְכַתְּנַת הַפְּסִים אֲשֶׁר עֲלֶיהָ קָרְעָה. רִ' יְהוּדָה אָוִי אִם הִיָּה בֵּית חֲלִיצָתָהּ נָאָה לֹא הִיָּה מְגַלְהוּ וְאִם הִיָּה שְׁעָרָה נָאָה

עמק הנצי"ב - פירוש על הספרי

וְגַר, עִ"שׁ צִפִּי הַרְמַצְיָן ז"ל: זֹאעִיפִי שְׂאִין רֹאִי לְדַבֵּר. שִׁיכַח מִן כֹּדִין, חֲלַחֲדָק יְכֻדוֹת, כֹּדֶתֶן כִּתְּוֹצוֹת שֶׁסּ יוֹלֵאֵכ וּרְאֵשֶׁכ פְּרוּע:

סוגיית כתובות

כתובות עב

וְאִיזוּהִי דַּת יְהוּדִית?

יּוֹצְאָה וְרֹאשָׁה פְּרוּע.

רֹאשָׁה פְּרוּע דְּאוֹרְיִיתָא הִיא, דְּכְתִיב: "וּפְרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה", וְנָתַן דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעֵל: אֲזַהְרָה לְבָנוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יֵצְאוּ בְּפְרוּע רֹאשׁ!

דְּאוֹרְיִיתָא — (ע"ב) קְלָתָה שְׁפִיר דְּמִי, דַּת יְהוּדִית — אֶפִּילוּ קְלָתָה נְמִי אֲסוּר.

אָמַר רַבִּי אֲסִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: קְלָתָה, אֵין בָּהּ מְשׁוּם פְּרוּע רֹאשׁ.

הֲוֵי בָּהּ רַבִּי זִירָא? הִיכָא? אֵילִימָא בְּשׁוּק — דַּת יְהוּדִית הִיא!

וְאֵלָא בְּחֲצָר — אִם כֵּן לֹא הִנַּחֲתָ בֵּת לְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁיּוֹשְׁבֵת תַּחַת בְּעֵלָה!

אָמַר אָבִי וְאִיתִימָא רַב פְּהֵנָא: מְחֲצָר לְחֲצָר וְדָרָה מְבוֹי.

ירושלמי כתובות ז': ו'

(ד) וְרֹאשָׁה פְּרוּע. לְחֲצָר אָמְרוּ. קַל וְחוֹמֶר לְמְבוֹי.

רַבִּי חִיָּה בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן. הַיּוֹצְאָה בְּקַפְלָטִין שְׁלָה אֵין בָּהּ מְשׁוּם רֹאשָׁה פְּרוּע.

הִדָּא דְּתִימָר לְחֲצָר. אָבַל לְמְבוֹי יֵשׁ בָּהּ מְשׁוּם יּוֹצְאָה וְרֹאשָׁה פְּרוּע.

יֵשׁ חֲצָר שֶׁהוּא כְּמְבוֹי וְיֵשׁ מְבוֹי שֶׁהוּא כְּחֲצָר.

חֲצָר שֶׁהִרְבִּים בּוֹקְעִין בְּתוֹכּוֹ הִרִי הוּא כְּמְבוֹי. וּמְבוֹי שֶׁאֵין הִרְבִּים בּוֹקְעִין בְּתוֹכּוֹ הִרִי הוּא כְּחֲצָר.

רש"י כתובות ע"ב.

אזהרה – מדעבדין לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות על בועלה מכלל דאסור א"נ מדכתיב ופרע מכלל דהוא שעתא לאו פרועה הות שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש וכן עיקר.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת כתובות פרק ז משנה ד

ואמרו ראשה פרוע, ואפילו היתה מטפחת על ראשה, ובתנאי שתצא בה לשוק או למבוי מפולש.

רמב"ם אישות כ"ד: י"ב

ואי זו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הן הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת יהודית, יוצאה לשוק או למבוי מפולש בראשה פרוע ואין עליה רדיד כשאר הנשים, אף על פי ששערה מכוסה במטפחתה

ריטב"א כתובות ע"ב: ב'

אלא בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה פירש"י ז"ל א"כ דבחצר יש בה משום פרועה פי' לפרושו דכיון דא"ר יוחנן קלתה אין בה משום פריעת הראש בחצר מכלל דבלא קלתה יש בה פרועה משום ראש אפילו בחצר וא"כ לא הנחת בת לאברהם יושבת תחת בעלה שרוב הולכת בחצרו' בפריעת הראש כיון שאין שם רואים ואסיקנא מחצר לחצר ודרך מבוי. וג' דינים בדבר דבחצר אפי' בלא קלתה אין בו משום פריעת הראש ובשוק אפי' בקלתה דת יהודית הוא ובמבוי בקלתה אין שלא בקלתה לא ואמרו בירושלמי יש חצר שהוא כמבוי ויש מבוי שהוא כחצר מבוי שאין הרבים בוקעין בו דינו כחצר חצר שהרבים בוקעין בו דינו כמבוי ע"כ:

ספר הערוך ערך קלת

ש ל כ ס ף ו ש ל ז ה ב .) . כ ס ' ה ס י י א ת א ש ת ו
כ נ מ ' ד ת מ ש ה (כ ת ו ב ו ע י כ .) ד א ו ר י י ת א ק ל ת ה ש ס י ר
ד מ ' ד ת י ה ו ד י ת א ס י ק ל ת ה נ מ ' א ס י ר . ס י א ע ס י
ש כ ש ו ק כ ס ה ש ל ר א ש ה ל כ ר ה ע ר י מ ד א ו ר י י ת א
ד ת י ה ו ד י ת א ס ר ה כ ש ו ק ע ר ש ת ת ז נ ע ל ר א ש ה ד ב ר
א ח ר א ב ל כ ח צ ר כ ק ל ת ה א י נ כ ה מ ש ו מ ס ר י ע ת
ה ר א ש . כ ר י ש כ " מ כ נ מ ' ד ס מ ך ה י ה ר כ ו כ (ס י :)
ק ל ת ה מ י ו נ ה ו י י ת . ר מ ' ה מ י ו ר ה ו מ (נ י ש י ע י ז .) [מ ו ר ה ת]

שיטה מקובצת כתובות ע"ב: ב'

פי' חצר שהרבים בוקעים בו הרי הוא כמבוי כלומר כמבוי המפולש ותצא שלא בכתובה ומבוי שאין הרבים בוקעין בו הרי הוא כחצר כלומר כחצר שאין הרבים בוקעין בו דאי נפקא התם בקלתה או בסדין על ראשה אינה מפסדת כתובתה. תלמידי רבינו יונה ז"ל:

ברכות כד, א

אמר רבי יצחק: טפח באשה ערוה. למאי? אילימא לאסתכולי בה - והא אמר רב ששת: למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים - לומר לך: כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף! אלא: באשתו, ולקריאת שמע.

אמר רב חסדא: שוק באשה ערוה, שנאמר גלי שוק עברי נהרות, וכתוב תגל ערותך וגם תראה חרפתך.
אמר שמואל: קול באשה ערוה, שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה.
אמר רב ששת: שער באשה ערוה, שנאמר שערך כעדר העזים.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף מז עמוד א

אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית: פעם אחת סיפר דברים עם ערבי אחד בשוק, ונתזה צינורא מפיו על בגדיו, ונכנס ישבב אחיו ושמש תחתיו, וראתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד. ושוב אמרו עליו על רבי ישמעאל בן קמחית: פעם אחת יצא וסיפר עם הגמון אחד בשוק, ונתזה צינורא מפיו על בגדיו, ונכנס יוסף אחיו ושמש תחתיו, וראתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד. תנו רבנן: שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך? - אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. - אמרו לה: הרבה עשו כן, ולא הועילו.

רמב"ם אישות י"ג: י"א

מקומות שדרךן שלא תצא אשה בשוק בכופח שעל ראשה בלבד, עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית, נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות בכל הרדידים. ואם היה עשיר, נותן לפי עשרו, כדי שתצא בו לבית האבל או לבית המשתה. לפי שכל אשה יש לה לצאת ולילך לבית אביה לבקרו, ולבית האבל, ולבית המשתה, לגמול חסד לרעותיה ולקרובותיה, כדי שיבואו הם לה, שאינה בבית הסוהר עד שלא תצא ולא תבוא: אבל גנאי הוא לאשה שתהיה יוצאה תמיד, פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או פעמיים בחודש כפי הצורך, שאין יופי לאשה אלא לישיב בזוית ביתה, שכן כתוב "כל כבודה בת מלך פנימה" (תהלים מ"ה:ד):

רמב"ם איסורי ביאה כ"א: י"ז

לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק, אחת פנויה ואחת אשת איש

טור אבן העזר קט"ו: ד'

(ד) ואיזו היא דת יהודית יוצאת וראשה פרוע אפילו אין פרוע לגמרי אלא קלתה בראשה כיון שאינה מכוסה בצעיף תצא כתב הרמב"ם אף על פי שמכוסה במטפחת כיון שאין עליה רדיד ככל הנשים תצא בלא כתובה ודוקא שיוצאת כן ברשות הרבים או במבוי המפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא

בית יוסף אבן העזר קט"ו: ד'

(יא) ומה שכתב ודוקא שיוצאת כן בר"ה או במבוי המפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו וכולי בפרק המדיר א"ר אסי א"ר יוחנן קלתה אין בו משום פריעת ראש הוי בה רבי זירא היכא אילימא בשוק דת יהודית היא ואלא בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה אמר אביי ואיתימא רב כהנא מחצר לחצר ודרך מבוי וכתבו הרי"ף והרא"ש דאיתא בירושלמי חצר שהרבים בוקעים בו הרי היא כמבוי שאין הרבים בוקעים בו הרי היא כחצר ופי' הר"ן אהא דאמרינן א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו כלומר א"כ דאמר רבי יוחנן דקלתה אין בו משום פריעת הראש משמע דבלא קלתה מיהא יש בה משום פריעת הראש וא"כ כולהו נפקין שאין אשה מזהרת בחצירה ומשנין מחצר לחצר ודרך מבוי דלא שכיחי בה רבים עכ"ל נראה מדבריו בהדיא שיוצאת לחצר בפריעת הראש ממש לית לן בה וכן נראה מדברי רש"י ויש לתמוה על רבינו שכתב אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעים בו לא תצא דמשמע לא תצא מבעלה ע"י כך אע"פ שהוא דבר שאינו הגון והא בחצר אפי' פריעת הראש ממש לית לן בה ובמבוי שאינו מפולש נמי בקלתה מיהא לית לן בה:

דרכי משה אבן העזר קט"ו: א'

(ד) ולי נראה דודאי אף רבינו בעל הטור מודה לדבר זה וכ"כ לעיל סימן כ"א דאין איסור ללכת בפריעת ראש אלא דוקא בשוק ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה דצניעות מיהא הוי ששום אשה לא תראה שיערה כלל אפילו בבית וכמו שמצינו במעשה דקמחית זכתה משום זה שיצאו ממנה כהנים גדולים:

ב"ח אבן העזר קט"ו: ד'

(ג) ומ"ש ודוקא שיוצאת כן בר"ה וכו' שם א"ר אסי אמר רבי יוחנן קלתה אין בה משום פריעת ראש הוי בה ר' זירא היכא אילימא בשוק דת יהודית היא אלא בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה אמר אביי ואיתימא רב כהנא מחצר לחצר ודרך מבוי ונראה מפירש"י וכן כתבו התוספ' דהכי פירושו ואלא בחצר אפי' בלא קלתה נמי אין בה משום פריעת ראש שאם לא כן לא הנחת בת לא"א וכן פי' הר"ן מביאו ב"י והקשה ב"י לפי זה בהא דכתב רבינו אבל במבוי שאינו מפולש וחצר שאין הרבים בוקעין בו לא תצא דמשמע לא תצא מבעלה על ידי כך אעפ"י שהוא דבר שאינו הגון והוא בחצר אפילו פריעת ראש ממש לית לן בה ובמבוי שאינו מפולש נמי בקלתה מיהא לית לן בה עכ"ל וע"ק דה"ל לרבינו לפרש דכל אשה בתוך חצירה מותרת בפריעת ראש לכתחילה אבל בלשון הרמב"ם לא קשה שכ"כ בפכ"ד אם יוצאה לשוק או למבוי מפולש אע"פ ששערה מכוסה במטפחת הואיל ואין עליה רדיד עברה על דת יהודי' ואם יצאת בראש פרועה מחצר לחצר בתוך המבוי הואיל ושערה מכוסה במטפחת אינה עוברת על דת עכ"ל. משמע דאם אינה מכוסה במטפחת אלא פרועה לגמרי עוברת על דת היא ומשמע נמי דדוקא מחצר לחצר בתוך המבוי אבל בתוך חצירה מותרת לכתחלה בפריעת ראש לגמרי מיהו אפשר לפרש לאיסורא והכי קאמר דמחצר לחצר בתוך המבוי ומכוסה במטפחת ובלא רדיד לאו עוברת על דת היא שתצא אבל מיהו דבר שאין הגון הוא דומיא דלא חגרה סינר דסמיך ליה בחלוקה אחת אבל בתוך חצירה הגון הוא כשמכוסה במטפחת אבל פרועה לגמרי איסור אפילו בחצירה ופירוש זה נראה עיקר בדברי הרמב"ם וכדמשמע נמי מלשון רבינו דאפילו יוצאה מחצירה לחצר שאין הרבים בוקעין בו לא תצא מבעלה על ידי כך כיון שמכוסה במטפחת אבל דבר שאינו הגון הוא אבל כשלא הלכה מחצירה דבר הגון הוא כיון דמכוסה במטפחת אבל פריעת ראש לגמרי איסור אפילו נשארה בחצירה והא דפריך בגמרא ואלא בחצר אם כן לא הנחת בת לאברהם אבינו הכי פירושו דאי בחצר קאמר דקלתה אין בה משום פריעת ראש הא פשיטא היא ולא איצטריך רבי יוחנן לאשמועינן דאי איתא דקלתה בחצר לאו דבר הגון הוא לא הנחת בת לאברהם אבינו דכולן הולכות בחצר במטפחת על ראשן בלא רדיד ומשני דאתא לאשמועינן דאף מחצר לחצרו דרך מבוי נמי אין בה משום פריעת ראש אבל לעולם אף בחצירה בלא קלתה איסור בפריעת ראש לגמרי והא דכתב רבינו לא תצא היינו דוקא ביוצאה מכוסה במטפחת ומיירי ביוצאה מחצירה למבוי שאינו מפולש אי נמי מחצירה לחצר שאין הרבים בוקעין בו התם הוא דלא תצא אבל שאינו הגון הוא אבל בנשארה בחצירה דבר הגון הוא כשמכוסה במטפחת אבל פריעת הראש לגמרי איסור אפילו נשארה בחצירה זוהי דעת הרמב"ם ורבינו והוא דעת הערוך שכתב אבל בחצר בקלתה אין בה משום פריעת ראש דמשמע דאפילו בנשארה בחצירה בעינן קלתה והכי נהוג בכל גבול ישראל דאפילו בפני אנשי ביתה אינה שרויה פריעת ראש בלא מטפחת וכיפה בראשה ודלא כפירוש רש"י ותוספות והר"ן:

שולחן ערוך אבן העזר קט"ו: ד'

איזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הם הדברים שאם עשתה אחת מהם עברה על דת יהודית: יוצאת לשוק או למבוי מפולש או בחצר שהרבים בוקעים בו וראשה פרועה ואין עליה רדיד ככל הנשים, אף על פי ששערה מכוסה במטפחת; או שהיתה טונה בשוק ונרד וכיצא בו כנגד פניה על פדחתה או לחיה, כדרך שעושות הגויות הפרוצות; או שטונה בשוק ומראה זרועותיה לבני אדם, ונרגילה בכך (רשב"א סימן תקע"א); או שהיתה משחקת עם הבחורים; או שהיתה תובעת התשמיש בקול רם מבעלה עד ששכנותיה שומעות אותה מדברת על עסקי תשמיש; או שהיתה מקללת אבי בעלה בפני בעלה, ויש אומרים דהוא הדין אם קללה אפלו אבי בעלה בפני עצמו (וכן משמע מפירש"י בגמרא הביאו הבית יוסף), ועין לקמן סימן קנ"ד, הוא הדין המקללת בעלה בפניו (הרמב"ן סימן ק"ב); בכל אחד מאלו תצא בלא כתבה, אם יש עדים שהתרה בה תחלה ועברה על התראתו. ואם אין עדים, תשבע שהוא כדבריה. ואם רצה לקיים אותה אחר כך, אין כופין אותו להוציאה, מכל מקום מצוה עליו שיוציאנה. (נהגה: ואינה יכולה לעכב על ידו שלא יגרשנה, ויכול לגרשה בעל כרחיה, ואין בזה משום חרם רבנו גרשם (תשובת מור"ם בהגהות מרדכי דיבמות וכן הוא

בְּרִשְׁבָּ"א סִימָן תִּקְנִ"ז). וְאִשָּׁה שֶׁגָּזְמָה לְבַעֲלָהּ שֶׁרְצוֹנָה לְהִשְׁפִּיר עָלֶיהָ כּוֹתֵמִים לְהַרְגוֹ אִם יַעֲשֶׂה לָּהּ דְּבָר, מִקְרִי עוֹבְרֵת עַל דֵּת (הַגְּהוֹת מִיְּמֹנֵי פָּרֶק כ"ד). אִשָּׁה הַרְגִּילָה לְהִתְיַחַד עִם כּוֹתֵמִים, נִקְרָאת עוֹבְרֵת עַל דֵּת (תְּרוּמָת הַדָּשָׁן סִימָן רמ"ב).

חלקת מחוקק אבן העזר קט"ו: ד'

(ט) ששערה מכוסה במטפחת. ואם אין שערה מכוסה כלל מחצר לחצר דרך מבוי שאינו מפולש יש בו משום פריעת ראש ובתוך חצירה אין בו משום פריעת ראש שתקרא מחמת זה עוברת על דת יהודית ואם הוא אסור לכתחלה עיין בב"ח ובד"מ ולעיל סימן כ"א סתם שאין איסור בפריעת ראש רק בשוק ולא בחצר:

בית שמואל אבן העזר קט"ו: ד'

(ט) וראשה פרוע. הכלל הוא בר"ה וראשה פרוע לגמרי הו"ד"מ ואם ראשה מכוסה בקלתה או בשאר דבר אלא דאינה מכוסה כדרך הנשים אז הו"ד"י, ובחצר שאין רבים בוקעים לפרש"י ותו' ליכ' איסור אפילו פרוע לגמרי ומחצר לחצר דרך מבוי ופרוע לגמרי הו"ד"י וקלתה מותר אבל בסמ"ג הביא ירושלמי אפי' בחצר יש איסור אם ראשה פרוע לגמרי וכ"כ בש"ג ולכאורה משמע דיש ד"י ויוצאה בלא כתובה דהא תנ' היוצאת בקפלוטות היינו רדיד אין בו משום פריעת הראש בחצר אבל במבוי יש בו משום פ"ה היינו ד"י א"כ בחצר אי לאו משום כסוי יש בו ג"כ משום פ"ה והו"ד"י ואפשר לענין כתובה קי"ל כסוגי' שלנו מיהו לענין איסור י"ל אף סוגי' שלנו ס"ל דאסור וקושית המקשן לא הנחת בת לאברהם אבינו וכו' י"ל כמ"ש בב"ח וכן הוא דעת הטור ועיין בד"מ ועיין לקמן:

שולחן ערוך אבן העזר כ"א: ב'

לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק, אֶחָד פְּנוּיָהּ וְאֶחָד אִשְׁתּוֹ אִישׁ.

בית שמואל אבן העזר כ"א: ב'

(ה) א' פנויה. היינו אלמנה או גרושה אבל בתולה מותר ופריע' הראש בחצר ליכ' אסור אלא משום צניעו' ועיין ב"י וד"מ בסי' קט"ו ושם כתבתי בשם הסמ"ג והש"ג דאסור אפילו בחצר:

שולחן ערוך אורח חיים ע"ה: ב'

שֶׁעַר שֶׁל אִשָּׁה שֶׁדָּרְכָה לְכִסוּת, אָסוּר לְקָרוֹת כְּנֶגְדּוֹ. {הַגְּהָ: אָפְלוֹ אִשְׁתּוֹ} אֲבָל בְּתוּלוֹת שֶׁדָּרְכָן לִילָךְ פְּרוּעוֹת הָרֹאשׁ, מִתֵּר. {הַגְּהָ: וְהָהּ הַשְּׁעָרוֹת שֶׁל נָשִׁים שֶׁרְגִילִין לְצֵאת מִחוּץ לְצִמְתָן (בֵּית יוֹסֵף בְּשֵׁם הַרְשֵׁב"א) וְכָל שֶׁנֶּן שֶׁעַר נְכָרִית, אָפְלוֹ דָּרְכָה לְכִסוּת

משנה ברורה אורח חיים ע"ה: ב'

שדרכה לכסותו – ואפילו אם אין דרכה לכסותו רק בשוק ולא בבית ובחצר מ"מ בכלל ערוה היא לכו"ע אפילו בבית ואסור שם לקרות נגדה אם נתגלה קצת מהן. ודע עוד דאפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגילוי הראש בשוק כדרך הפרוצות אסור וכמו לענין גילוי שוקה דאסור בכל גווי וכו"ל בסק"ב כיון שצריכות לכסות השערות מצד הדין [ויש בזה איסור תורה מדכתיב ופרע את ראש האשה מכלל שהיא מכוסה] וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה נזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד עתה בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן ולא בא למעט רק בתולות שמותרות לילך בראש פרוע או כגון שער היוצא מחוץ לצמתן שזה תלוי במנהג המקומות שאם מנהג בנות ישראל בזה המקום ליזהר שלא לצאת אפילו מעט מן המעט חוץ לקישוריה ממילא בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדן וא"ל מותר דכיון שרגילין בהן ליכא הרהורא וכדלקמיה: (יא) בתולות – ובתולות ארוסות אסורות לילך בגילוי הראש וה"ה בתולות שנבעלו צריכין לכסות הראש ומ"מ אם זינתה ואינה רוצה לצאת בצעיף על ראשה כדרך הנשים אין יכולין לכופה:

(יב) שדרכן וכו' – עיין במ"א שכתב דלא ילכו בגילוי הראש רק אם שערותיהן קלועות ולא סתורות אבל המחצית השקל והמגן גבורים מקילין בזה. כתב הח"א נכריות שאינן מוזהרות לכסות שערן צ"ע אם דינן בזה כבתולות:

(יג) שרגילין וכו' – ר"ל ומותר לקרות בזה אפילו נגד אשה אחרת דכיון דרגילין בהן ליכא הרהורא אבל לכיון להסתכל באשה אחרת אפילו בשערות שמחוץ לצמתן אסור [א"ר]:
(יד) לצאת וכו' – ר"ל שמלבד כובע שעל ראשה יש לה צמת והוא בגד המצמצם השער שלא יצאו לחוץ ואותו מעט שא"א לצמצם ויוצא מהצמת ע"ז מקיל הרשב"א [חתם סופר סימן ל"ו ע"ש] ובזוהר פרשה נשא החמיר מאוד שלא יתראה שום שער מאשה דגרמא מסכנותא לביתא וגרמא לבנהא דלא יתחשבון בדרא וסטרא אחרא לשרות בביתא וכ"ש אם הולכות בשוקא כך ע"כ בעאי איתתא דאפילו קורות ביתה לא יחמון שעה חדא מרישאה ואי עבדית כן מה כתיב בניך כשתילי זיתים מה זית וכו' בנהא יסתלקון בחשובין על שאר בני עלמא ולא עוד אלא דבעלה מתברך בכל ברכאן דלעילא וברכאן דלתתא בעותרא בבנין ובני עכ"ל בקיצור וכתב המ"א דראוי לנהוג כהזוהר וביומא איתא במעשה דקמחית בזכות הצניעות היתירה שהיתה בה שלא ראו קורות ביתה אמרי חלוקה יצאו ממנה כהנים גדולים:

ערוך השולחן אורח חיים סימן עה סעיף ז

ועתה בואו ונצווה על פרצות דורינו בעוונותינו הרבים שזה שנים רבות שנפרצו בנות ישראל בעון זה והולכות בגילוי הראש וכל מה שצעקו על זה הוא לא לעזר ולא להועיל ועתה פשתה המספחת שהנשואות הולכות בשערותן כמו הבתולות אוי לנו שעלתה בימינו כך מיהו עכ"פ לדינא נראה שמותר לנו להתפלל ולברך נגד ראשיהן המגולות כיון שעתה רובן הולכות כך והוה כמקומות המגולים בגופה וכמ"ש המרדכי בשם ראבי"ה בספ"ג וז"ל כל הדברים שהזכרנו לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישינן דליכא הרהור עכ"ל וכיון שאצלינו גם הנשואות כן ממילא דליכא הרהור [והרי"ף והרמב"ם השמיטו לגמרי דין שיער וקול משום דס"ל דלאו לק"ש איתמר עב"י]:

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נז

באיסור פריעת הראש לאלמנה במקום הפסד גדול.
נשאלתי בדבר אשה שנתאלמנה וצריכה לפרנס בניה ואינה מוצאה להשתכר למשרה שיהיה כדי לפרנס את בניה אלא באם לא תכסה את ראשה כשתהיה בהאפיס /במשרד/ לעבוד במשרתה אם רשאה. והשבתי שיש להתיר לה בצורך גדול כזה, דהא פשוט שאף להב"ש והדגמ"ר /אה"ע/ בסי' כ"א סק"ה שסברי מירושלמי שגם אלמנה אסורה ללכת פרועת ראש הוא רק מצד דת יהודית דמדאורייתא הא רק בא"א נאמר, ולכן כיון שיש לפרש דמאחר שלא נאמר בתורה בלשון איסור הוא רק חיוב עשה שתלך בכיסוי הראש. ומסתבר לע"ד שבזה פליגי ב' הלשונות ברש"י כתובות דף ע"ב בפירוש הילפותא דללישנא קמא שפי' דמדעבדינן לה הכי לנוולה מדה כנגד מדה כמו שעשתה להתנאות מכלל דאסור סובר שהוא איסור ועיין בריטב"א שכתב לפי' זה דרש"י מכלל דפריעת הראש פריצות הוא לאשה שלכן ודאי הוא איסור וללישנא בתרא שפי' מדכתיב ופרע מכלל דההיא שעתא לאו פרועה הוה ש"מ אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש משמע דהוא ענין מצוה עליה ללכת בכיסוי הראש ולא ענין איסור רק שממילא נעשה איסור דהא עוברת על העשה כשהולכת פרועת ראש ומסיק רש"י שכן עיקר. והחלוק לדינא הוא דאם הוא איסור יש לאסור אף בהפסד גדול שתפסיד כל ממונה אבל אם הוא רק חיוב עשה הוי גם אונס ממון דיותר מחומש אונס דבעשה חייב רק עד חומש. ולכן כל שהוא הפסד כחומש נכסיו ויותר כהא שאין משגת משרה להרויח לחיותה וחיות בניה הוא אונס שאינה מחוייבת ללישנא בתרא שהוא עיקר.

אך מ"מ בא"א שהוא דאורייתא יש לאסור מספק פי' לישנא קמא דרש"י שסובר שהוא איסור שלכן יש לאסור אף להפסד דכל ממונה אבל באלמנה שהוא רק דת יהודית יש להקל מספק דודאי לא חמיר מאיסור דרבנן שספק לקולא. ויש גם לומר שאולי דת יהודית הוא רק מדיני מנהג שאין לאסור באופן שלא מצינו שנהגו ובמקום הפסד הא לא מצינו שנהגו, משה פיינשטיין

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן לו

ראיתי לבאר כאן דיני שער באשה שנסתבכו בה בדברי מג"א סימן ע"ה [סק"ד] וברמז שרמזו אתשובת מהר"ם אלשקר סימן ל"ה ואבאר בקיצור:

הנה בברכות כ"ד ע"א אמרין דמשבח קרא בשיר השירים בשערך כעדר העזים ש"מ דערוה הוא, וכל הרא"ש שם דוקא לנשואות שדרכן כן לכסות אבל פנויות שדרכן להיות גלויות לאו ערוה הוא, והרב"י סי' ע"ה מייתי הרשב"א שכל בנשואות נמי אותן שערות הרגילות לצאת חוץ לצמתן והבעל רגיל בהן לא מיטריד הבעל בהן ומותר להבעל לקרות ק"ש כנגדן ע"ש כי כן כוונתו. והנה בשיר השירים [ד' - א'] כתיב מבעד לצמתך שערך כעדר העזים, פירוש שיבח בה קרא בשני דרכים, א' ששערה יפה כעדר העזים, שנית שבחה בצניעות שהרי אותן שערות היפות המיפות אותה אם היו מגולים מ"מ מתכסים הם מבעד לצמתך, שמלבד כובע שעל ראשה עוד יש לה צמת בגד המצמצם השער שלא יבצבצו לחוץ, ומ"מ אותן מעט שא"א לצמצם כל רשב"א שהיוצאים מהצמות אינם ערוה לגבי בעל דרגיל בהן ומותר לקרות ק"ש כנגדן:

ובכתובות ע"ב סוף ע"א ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע, ופריך ראשה פרועה דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה וא"כ הוה אפילו דת משה ולמה קרית ל' דת יהודית ומשני דאורייתא קלתה שפיר דמי, פי' רמב"ם [ה' אישות פכ"ד הי"ב] מטפחת בראשה לכסות שערך שפיר דמי, דת יהודית אפילו קלתה אסור עד שיהי' לה עוד כובע ע"ג קלתה, ושוב אר"י קלתה אין בה משום פרוע ראש, ופריך בחצר א"כ לא הנחת בת לאברהם אבינו אלא מחצר לחצר דרך מבוי:

ודעת התוס' [שם ע"ב ד"ה ואלא] דבחצר היינו בביתה וחדרה מותר אפילו בלא קלתה נמי, ואין כן דעת תוס' ע, והב"ח כ' שכן דעת רמב"ם ומפרש ש"ס כן שבגלוי ממש אפילו בחדרה אסור, והעלה בית שמואל סימן קט"ו [סק"ט] דלפי מנהגנו הוה דת יהודית בגלוי ממש אפילו בחצרה וחדרה ועכ"פ איסורא איכא אפילו אי תימא שלא תצא בלא כתובה מ"מ כיון שדרכה לכסות הוה ערוה עכ"פ:

והשתא כיון דפליגי הפוסקים בזה ולהטור איסורא הוה ונהגו כוותי' שוב הו"ל דין גמור שקבלו עלייהו כהך דיעה כמ"ש מג"א סי' תקנ"א סק"ז. היוצא מזה ללכת במקום שרבים מצוים הוה במטפחת בלי כובע עוברת על דת יהודית ויוצאת בלא כתובה, ובחצרה כבר קבלו עלייהו אבות אבותינו בכל מקום ששמענו שנפוצו ישראל לאסור עכ"פ, ואפשר העוברת על זה יוצאת בלא כתובה שכבר נעשה ממנהג זה דת יהודית:

אמנם בתשובת מהר"ם אלשקר צווח השואל על מנהג נשותיהן בארץ ישמעאל שיוצאות הנשואות בשורה א' של שער בין האזן לפדחת תלוי לה, וכתב מהרי"ק על זה שגם בימי חכמי הש"ס יצאו כן דאיתא ס"פ חזקת [ב"ב ס' ע"ב] שגזרו על תכשיטי נשים ומסיק שם היינו בת צידעא וערשב"ם שם, אך הערוך פי' שהי' רגילות שאותן שערות שיצאו בין אזן לפדחת שהוא בת צידעא, כי צידעא היינו רקתך שבשיר השירים כמ"ש רשב"ם שם, ובשיר השירים [ד' - ג'] כתיב כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך, פי' שגם הרקת יהי' לפניך מהצמות, ואך בת צידעא הוה השורה שבין האזן לפדחת ושם יצאה שורה א' ולא תהיה מקולעת אלא סד בסיד, וכתב מהר"ם אלשקר ז"ל שבזמנו עוברת על תיקון חז"ל ואותה שורה של שער אינה טופלת בסיד אלא בבשמים שאסרו חז"ל לזכר לחורבן בהמ"ק ע"ש, וכל עוד שם שמ"ש בזהוה פ' נשא להחמיר אפשר היינו שלא באותה שורה שבין אזן לפדחת, ואמנם הרואה בפנים בזהוה פ' נשא יראה שעל כל שום חוט שיערה החמיר שגורם מסכנות ודלות ומגדלות בנים רעים ושאר צרות, ומ"מ כיון שלפי פי' הערוך הנ"ל משמע בש"ס דאותה שורה דרכה להגלות א"כ כל היכא דפליג הזוהר עם הש"ס הלכה כתלמודא דידן, וכל עוד שם אפילו הני נשי דבאו מארץ אדום לארצות ישמעאל ושם לא נהגו לגלות אותן שערות אינו מוכרח דממנהג ישראל וחומרא נהגו כן אלא משום דבארצות אדום גם האומות אינם יוצאות באותן שערות וכיון שכן לא שייך נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, אלו דבריו ז"ל:

והאמנם בארצותינו שהאומות יוצאות פרועי ראש ואמותינו לא יצאו ונזהרו מאד וחשו לדברי הזוהר והקפידו על זה מאד, אף על גב דאילו היינו עומדים למנין לקבוע הלכה היינו אומרים דאותה שורה מבוארת בש"ס להיתר היינו עפ"י פי' הערוך דלא כרשב"ם ואין הלכה כהזוהר, מ"מ כיון שתפסו המנהג כהזוהר על זה כל מהר"א שטיין מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה קבוע, דהיינו היכא דספרי חצונים חולקים על הש"ס וספרי חצונים היינו מס' סופרים וכדומה או מדרש ופסיקתא והזוהר כא' מהם, אותו מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה רוחת בישראל, ומייתי לי' מג"א סי' תר"ץ סק"ב ע"ש:

הכלל היוצא כל שום שער בשום מקום בראש ופדחת בנשואה אפילו בחדרה ערוה היא אם לא שיש לה מטפחת בראשה ובשוק וחצר של רבים גם כובע, ואמנם בשורה שער שבין אזן לפדחת ואינה מקולעת וסד בסיד במקום שנהגו אינה ערוה, ובארצותינו שהמנהג עפ"י זוהר עוקר הלכה ובפרט דלפירשב"ם ס"פ חזקת

אין כאן מחלוקות א"כ איסור גמור הוא ויש לחוש לרובצת האלה האמור בזוהר הנ"ל ומי שחפץ בברכה ירחיק ממנו:
הכ"ד פק"ק פ"ב יום ד' ט"ז סיון תקצ"ט לפ"ק: משה"ק סופר

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נח

בגילוי מקצת מהשערות ובביתתה שהחמיר החת"ס כ"ז ניסן תשכ"א. מע"כ ידידי הנכבד הרה"ג ר' בנימין זאב צוקער שליט"א.

הנה מכתב כתר"ה הראשון הגיעני בזמנו אבל לבד שהייתי טרוד מאד חשבתני מתחלה שלא להשיב בענין זה כי לא היה ברצוני להשיב בכתב, שדי כשמישיבין להקל בעל פה למי שנצרך לזה. אבל עתה שקבלתי מכתב שני מכתר"ה על זה והיתה שתיקתי רק מביאה מבוכה, ומאיך גיסא הא יש חיוב לברר הלכה אף שהוא לקולא שידע איך הוא האמת לפי דעתו בגמ' ובדברי רבותינו המפרשים והפוסקים ואף אם הוא נגד דברי גאון אחד, הא ודאי ניחא להו להגאונים שהדפיסו דבריהם ופסקיהם שהבאים אחריהם יבחנו אחר דבריהם אם אף הוא לשם שמים לידע הדין על בוריה, כמבואר בהקדמה לתשובת רעק"א במכתבו לבנו הגרש"א וכן ודאי הוא רצון כל הגאונים שהדפיסו ספריהם.

הנה עצם האיסור נאמר בכתובות דף ע"ב תנא דב"ר ישמעאל מקרא דופרע את ראש האשה אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ולא נאמר אזהרה שלא יצאו בשערותיהן מגולות, משמע שתלוי בחשיבות פריעה על הראש בכלל שבשביל גילוי מעט שערות אין להחשיב שהראש הוא פרוע. שאם היה נאמר האיסור על השערות היה שייך לומר שנידון כל מעט שערות בפני עצמן אבל כשנאמר על הראש הרי יש לידון על הראש בכלל.

וגם הא פשוט שאין למילף מהקרא איסור אלא מה שצריך הכהן לפרוע בראש הסוטה, לא מבעיא להפירוש ברש"י שהלמוד הוא מדכתיב ופרע מכלל דהוא שעתא לא פרועה הות, שודאי הוי הלמוד רק על מה שצריך לפרוע בסוטה, דעל השיעור שלא מתקיים מצות פריעה בסוטה ליכא ראיא דאף אם היתה בההיא שעתא פרועה בפחות מחשיבות פריעה לדין סוטה נמי הא שייך לצוות לכהן שיפרע. אלא אף לפירוש ראשון שברש"י שהלמוד הוא מדעבדין לה הכי לנוולה מכלל דאסור נמי אין למילף אלא מה שהוא ניוול לסוטה ולא בפחות, ואף שיש לומר לפירוש זה דאף במשהו הוא קצת ניוול אך שהצריכה תורה לנוולה ביותר וממילא יש לאסור אף במשהו, אבל הא הוא למילף דין חדש מכאן שודאי לא שייך למילף יותר ממה שמצינו במצות סוטה שבקרא זה שהרי יש גם לומר דבפחות אינו ניוול כלל. ובסוטה ודאי לא סגי בפריעת משהו, ובגמ' משמע שאף מהגוף היתה מגולה עד לבה שהיו קושרין למעלה ממדיה חבל מצרי שלא ישמטו בגדיה מעליה וא"כ היתה ערומה עד שם וכמפורש ברש"י דף ח' ד"ה בהני שכתב שהיא ערומה עד לבה וראשה פרוע, וא"כ כ"ש שהראש שמפורש בו דין הפריעה שלא סגי במשהו, ואף אם נימא שלא בעינן כולו מ"מ חלק גדול מהראש צריך ודאי שיהיה פרוע, וגם בשביל משהו פריעה לא היה מקום לטעות שיהיו כלי זהב בזיון לומר עליה אינשי שליח ערטיל וסיים מסאניה ורש"י הא פי' הא דראשה פרוע שבשביל זה היה מקום לטעות שיאמרו. ולכן ודאי שלכל הפחות חלק גדול מהראש יותר מטפח הרבה היה מגולה, וממילא אין למילף לאסור לנשים מהאי קרא בפחות מדין הפריעה שבסוטה.

אך אף שהלמוד אפשר ליכא לפ"ז אף על יותר מטפח כפי המסתבר שחלק גדול מהראש לדין סוטה הוא הרבה יותר מטפח דהוא רוב הראש או לכה"פ קרוב לרוב הראש, מ"מ הא עכ"פ יש למילף דכל הראש הוא ממקומות המכוסים דהא לא מסוים איזו חלק מהראש הוא מקום שמגלות אלא דרשאות לגלות משהו מהראש באיזו מקום שהוא ונמצא שכל הראש הוא נחשב מקום המכוסה אך שאין ראיא לאסור לגלות אף שהוא מקום המכוסה אלא כפי השיעור. וכיון שכל הראש הוא מקום המכוסה, יש לאסור ממילא מדין ערוה כמו מקומות המכוסות שבגופה. ואף שאין למילף זה ביחוד מקרא דופרע ראש האשה ידעינן זה ממילא מקרא זה ע"י שידעינן שכל הראש יש להחשיב מקום המכוסה ואסורה מדין ערוה דעלמא כשאר המקומות. ולכן כיון שבדין מקומות המכוסים יש חלוק בין טפח לפחות לענין ראיא שלא בכונה, עיין /או"ח/ בסימן ע"ה בב"ח, דבכונה להסתכל הא אסור אפילו במקומות המגולים, גם בשערות יש חלוק זה דאין מקום להחמיר בשערות יותר מגופה כיון דכל האיסור הוא משום שנחשבו מקום מכוסה, וממילא נראה דאף להי"א שברמ"א דבאשה אחרת אפילו בפחות מטפח הוא ערוה נמי לא יפלוג בשער, דשאני בשר דבכל הנשים הוא מקום מכוסה ובכל מקום מכוסות סובר דהוא ערוה אף בפחות מטפח דהא צריכה להחשיב שפחות מטפח לא יהיה ערוה רק מצד שמוותרת לגלות שזה יפקיע משם ערוה, וזה הא ליכא אלא בפני בעלה, דעל פחות מטפח שאינו

ערוה ממש עושה ההיתר להפקיע משם ערוה, אבל בשער שמה שהוא נחשב מקום מכוסה שנעשה מזה ערוה, הוא האיסור דהא בתולות אין מכסות וכן בביתה אינה צריכה לכסות, לכן אף שעכ"פ נחשבו כל השערות מקום המכוסה מצד שלא מסוים אין להחשיב ערוה בפחות מטפח, שחזינן שאינה ערוה ממש שהיתר מפקיע והרי ליכא איסור גם לגבי אחריני רק מחשיבות מקום מכוסה שמה שאינו איסור הא מפקיע משם ערוה בפחות מטפח ולכן אין לאסור כשרוצה לגלות. ומה שאסור לאחרים להסתכל בה בכוונה אין להצריכה לכסות בשביל זה דהא איסור זה יש גם על מקומות הגלויים כפניה וידיה ולא הצריכה לכסות.

והחת"ס בסימן ל"ו לא הביא מהגמ' אלא מקרא דמבעד לצמתך שערך שמשבחה קרא בצניעות שהשערות הם מבעד לצמתך, אבל אין ראייה משם שלא היו יוצאות משם דאפשר יצאו משם עד טפח ויותר אבל משבחה על שמכסה עיקר שערותיה המיפות אותה. וכוונת הרשב"א ברכות דף כ"ד שכנגד השערות שמחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד, אפשר הוא אף ביוצאות טפח שכן יותר משמע שם ברשב"א דקאי על טפח באשה שמסיק דוקא ממקום צנוע אבל פניה ידיה ורגליה וקול דבורה ושערה מחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להם משמע שהוא אף בטפח. אבל כוונת החת"ס שהביא מהקרא הוא משום שמפרש צמתך הוא עוד בגד לבד הכובע שעל ראשה שהוא מצמצם השער שלא יבצצו לחוץ, שלכן אינו מניח בגד זה לשום שערות לצאת ורק מעט שא"א לצמצם ורק ע"ז קאי הרשב"א. וזה תמוה מנ"ל לפרש שהיה על ראשן שני בגדים כובע ובגד המצמצם השער שיצאו מהכובע שיהיו ג"כ מכוסות דלמא לא היתה לובשת אלא בגד אחד שהוא צמתה ומצמצם רק עיקר השערות. וגם הא מוכרח לפרש כן לא מבעיא לרש"י ותוס' דסברי דסגי לאשה לילך בכסוי מטפחת לבד דלא שייך לפרש כלל שצמתה הוא בגד שני, אלא אף להרמב"ם שסובר דלא סגי במטפחת לבד נמי הא הוא רק מדת יהודית ולא מדאורייתא ולא מסתבר שמשבח אותה הקרא בדת יהודית אלא בשמירת דיני התורה. ומאחר שהקרא איירי רק בבגד אחד הרי יש לפרש שיוצאות מהצמת עד טפח וגם יותר. ולכן אף להחולקין על הרשב"א אולי יודו שלא נאסר בפחות מטפח. וגם להרמב"ם שלא סגי במטפחת לבד מנא לן שמצריך שתלבש שני בגדים מטפחת וגם כובע, דפשוט שהוא משום שמטפחת לא סגי משום שהוא כסוי דק או שיש בה נקבים כנקבי הסל כמו הסבכות כדפי' הב"ח באהע"ז סימן קט"ו אבל אם היה כסוי טוב אף שהוא בגד אחד סגי. וכמו קלתה לפרש"י שא"צ ללבוש קלתה ועוד בגד ע"ז דקלתה לא נעשה לבגד אלא שהפירוש שבקלתה אסורה בשוק אלא צריכה לכסות בבגד ולא בקלתה כלל, כ"כ הוא להרמב"ם שפי' שקלתה הוא מטפחת נמי הפירוש שצריכה בגד המכסה שפיר ולא במטפחת אבל מטפחת לא צריכה כלל.

גם מה שהחמיר החת"ס לאסור מדת יהודית אפילו בחדרה בלא מטפחת והביא זה מהב"ח וב"ש, הנה בב"ח איתא בחצרה בכל הדבור שלו שהוא מקום פרוץ ואין הדרך ליטול רשות להכנס שם וגם מצוי שם אנשי ביתה, וכדמוכרח בדבריו שכן מסיק והכי נהוג דאפילו בפני אנשי ביתה אינה שרויה בלא מטפחת וכיפה שבראשה. וגם בב"ש /אה"ע קט"ו/ סק"ט הוזכר חצר, וכן בש"ג כתובות שהביא הסמ"ג בשם הירושל' שהביא הב"ש איתא שאסורה בחצר ומנא ליה לאסור גם בחדרה. איברא דברמב"ם פ"ג מסוטה ה"ה איתא והיא עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה, משמע מזה שהאשה בתוך ביתה צריכה נמי לכסות בכיפה שאין זה כרדיד ומטפחת מ"מ איזה כיסוי הוא. אבל אף אם נימא כן בדעת הרמב"ם לא הי"ל לפסוק כותיה נגד רש"י ותוס' וכל השיטות במחלוקת בדת יהודית שיש לדון בספק להקל, וגם יותר נוטה שלא לדינא מצריך הרמב"ם שבביתה תכסה בכיפה דה"ל לכתוב זה במקומו בפכ"ד מאישות שיש עוד דין שלישי שבביתה תכסה בכיפה ומחצר לחצר דרך מבוי צריכה מטפחת דוקא שלא להתחשב עוברת על דת ובשוק ומבוי מפולש צריכה רדיד, ולכן משמע שכוונתו רק לדין הסוטה שאף מתחלה קודם שהגיע זמן שהכהן יגלה שערה מ"מ אין מניחין אותה ללבש רדיד ומטפחת אלא כיפה שלזה אין שום חשיבות דגם בביתה רגילה ללבושה ששם אין לובשת לחשיבות, אבל אין כוונתו שלובשתו לכיפה גם בביתה בשביל איסור פריעת ראש דודאי גם להרמב"ם מותרת אף שאוסר בחצר להב"ח. ולכן מה שאוסר החת"ס גם בחדרה לא מצינו ואדרבה משמע שכו"ע מתירין, והט"ז מתיר לכו"ע אף בחצר יחידי אף בלא קלתה ומטפחת עיין שם בסק"ה וכן סובר הפרישה, ואף הד"מ אות ד' סובר כן והוא פי' שהלא תצא שכתב הטור אינו למידק שיש איסור אלא משום שצניעות מיהא הוי אפילו בבית כהא דקמחית עיין שם. ולכן שיטת החת"ס בזה הוא דבר תמוה.

ולכן לדינא אף שמן הראוי שיחמירו הנשים לכסות כדסובר החת"ס הואיל ויצא מפומיה דגאון גדול כמותו בין בדין הראשון בין בדין השני, ובדין השני הא איכא גם מעלה דצניעות דקמחית שכתב הד"מ, אבל פשוט שאלו הרוצות להקל בשני הדינים אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית ח"ו, ואין להמנע אפילו לת"ח ויר"ש מלישא

אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצות ובעלת מדות. אבל הוא רק ערך ב' אצבעות בגובה שהפנים הוא ערך אורך ב' טפחים ויהיה בצרוף פחות מטפח ויותר אסורה.

וענין חצות היום נכון כדבארתי שהחצות הוא כשהחמה היא באמצע דרום אבל אין החצאין שמהנץ עד החצות שהוא באמצע דרום והחצי שמאמצע דרום עד השקיעה שוין אלא איזה ימים בשנה אבל רוב השנה יש שחצי הראשון גדול ויש שחצי האחרון גדול, כגון היום שהביא כתר"ה מעשרים לאפריל שהנץ היה עשרה מינוט /דקות/ אחר חמש והשקיעה ארבעים מינוט אחר שש נמצא שחצי הראשון היה גדול בעשרה מינוט. ויום שני ביאנואר שהנץ היה עשרים מינוט אחר שבע והשקיעה היתה ארבעים מינוט אחר ארבע נמצא שהיו החצאין שוין. ויום כ"א ביאנואר שהנץ היה ט"ו מינוט אחר שבע ושקיעה בשעה חמש נמצא שחצי השני היה גדול בט"ו מינוט. ונוגע לדינא שלענין דינים שבחצי הראשון שהוא לק"ש ותפלה נידון לפי החצי הראשון, ולענין דיני חצי השני שהוא לחשיבות פלג המנחה ואכילה בערבי שבתות וי"ט נידון לפי החצי השני, ידידו מוקירו, משה פיינשטיין

אוצר המכתבים (הרב יוסף משאש) חלק ג עמוד ריא

ראיתי שאלתו שאלת חכם הנוגעת לעצמו, והיא, זה כשנה נשא אשה בראשה מכוסה, ממחוז וג'דא, ועתה מוצא מקום עבודה בקאזא בלאנקא, ושלח אחר אשתו שתבא אצלו, ותאבה לבא, ואך בראש מגולה כמנהג המקום והזמן, וכבודו לא רצה, ואחר כמה חליפות מכתבים שעברו ביניהם וצערא דגופא שסבל, קבל תנאה לבא בראש מגולה, ואך הוריו מעכבים על ידו בזה שלא תגלה ראשה בשום אופן, והיא באחת ולא תשוב, רק לגלות, והוא עומד בין הבינים ואינו יודע איזה דרך ילך, אם ישמע לקול הוריו או לאשתו, ובעי מר מנאי לחוות דעתי להמציא לו צד היתר בענין זה ולהראותו להוריו, ולהשקיט המיית לבבם הסוער ולשפות שלום בין כל המשפחה.

תשובה. דע בני, כי אסור גלוי הראש לנשואות היה חמור אצלנו פה מחזק', וכן בכל ערי המערב טרם בוא הצרפתים, ואך אחרי בואם במעט זמן, פרצו בנות ישראל גדר בזה, וקמה שערוריה גדולה בעיר מהרבינים והחכמים ונבוני עם יראי אלהים, ואך מעט מעט קם השאון לדממה, ויחדלו הקולות, כי לא הועילה שום תוכחת, לא בנחת, ולא באש מתלקחת, כי אין חזק כאשה אמרו הקדמונים, ועתה כל הנשים יוצאות בריש גלי פרועי שער, זולת הזקנות הן שמכסות את ראשן, ולא כולה, רק מניחין חלק גלוי מצד פנים. ואני בלכתי בס"ד לשרת בקדש בעי"ת תלמסאן זה כשלושים שנה, ראיתי הדבר פשוט שם ובכל המחוז אצל כל הנשים, גם הזקנות, שכלם פרועי ראש, עם כמה מיני תגלחות משונות, כאשר נמשך הדבר גם פה בכל ערי המערב. ובכן נתתי לבי ללמד עליהם זכות, כי אי אפשר להעלות על לב להחזיר הדבר מאז, כי הדבר הולך ומתפתח עם התפתחות הזמן בכל דבר, ובגשתי לחפש בדברי הפוסקי' אשר לפני, מצאתי רק חומרא על חומרא ואסור על אסור, ובכן אמרתי אשא דעי למרחוק לשאוב מן המקור, משנה וגמרא ונושאי כליהם הנמצאים לפני, אולי נמצא להם פתח תקוה להכנס בו, כי באמת קשה לנשים ולבעליהן לעבור על מצות עשה שהזמן גרמא בענין זה יותר מכל דבר, בהיות הדבר גלוי לעין כל, והודות לאל כי מצאנו הרבה פתחים למקום ליכנס בו בהיתר ולא באיסור... עתה שכל בנות ישראל הסכימה דעתן שאין להן בכיסוי הראש שום צניעות וכ"ש שאין להן בגלוי הראש שום נול, ואדרבה גלוי שערן הוא הודן והדרן ויפיין ותפארתן ובגלוי שיערה מתגאה האשה לפני בעלה ובעלה, א"כ נעקר האיסור מעיקרו ונעשה היתר.

...דפי' ופרע ראש האשה, היינו שמגלהו וסותרו, ועל זה אמר ר' ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו פרועות ראש, דהיינו שערן מגלה וסתור מקליעתו ומדובלל, אבל אם רק מגלה וקלוע או סרוק ומתוקן שאין לה בו שום נול לית לן בה, וכל זה הוא אפי' לפי זמניהם...

המורם מכל זה, שדבר זה של כסוי הראש בנשים אינו אלא מצד המנהג דוקא, שחשבוהו בזמן הקודם לצניעות, והעושה הפך המנהג, היתה נחשבת לפרוצה, אולם עתה שהנשים עלו בהסכמה, שאין להם בזה שום נול ושום פריצות חלילה, ואין בכסוי הראש שום צניעות, רק צביעות, ועברה על מצוה שהזמן גרמה, א"כ אזדא ליה אסורא.

וא"ת וכי מפני שנהגו היתר בדבר אסור, נעקר האסור ממקומו? זו אינה קושיא. חדא, שאין זה אסור, אלא מנהג שבטל טעמו, שאף אסור שבטל טעמו לגמרי בטל אסורו...

שו"ת שיח נחום (הרב נחום אליעזר רבינוביץ, מעלה אדומים) סימן קה

שאלה: ברצוני לברר את סוגיית כיסוי הראש לאשה נשואה: אני נשואה מספר שנים ומכסה את ראשי גם בבית (כשבאים זרים). האם מותר לי בבית, להשאיר את השערות לא מכוסות? רציתי לדעת האם יש בסיס להקל בזה כיון שגם כך קשה לי מאד עם כיסוי הראש, ואני תוהה אם אפשר להקל לפחות בבית?
 ...וכתב הרמב"ם (הלכות אישות כד, יב): "ואיזו זו היא דת יהודית? הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל".
 נמצא שאיכות הכיסוי הוא מ"דת יהודית", וכמו כל דבר של כבוד וצניעות – המקום והזמן הינם גורמים משמעותיים.
 אולם גם כשצריך כיסוי, אם מקצת מן השיער יוצא מחוץ לכיסוי גם זה בסדר, כי כך כתוב בשיר השירים (ד, א): "עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים" (צמה בלשון המקרא = צעיף, ראה רש"י שם). וראה טור או"ח סימן עה ובב"י שם מביא את הרשב"א בשם הראב"ד: "פניה וידיה ורגליה... ושערה מחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להן"...

לסיכום: מעיקר הדין צריך לכסות את רוב שיער הראש, אבל מותר להוציא קצת שיער, ולאו דווקא שיעור מסוים אלא כפי הנהוג בחברה של שומרי תורה ומצוות אליה היא משתייכת. ואין להקל בגילוי הראש בבית בנוכחות אנשים זרים.

בפירוע, ר"ג בפרועי). ° דאורייתא | רבד אמר רב יהודי בקלתה דאורייתא, ר"ג אמר רב יהודי דאורייתא¹⁰⁶, וימ"ב אמר רב יהודה אמר שמואל בקלתה דאורייתא¹⁰⁷.

(עמ' שנב). (106) וכן ביל"ש. (107) רי"ף, רא"ש (כ"י). אמר רב יהודי אמר שמואל דאורייתא. ועי' רא"ש הנד', שט"מ וריב"ש שם. בערוך ע' קלת א: דת משה (ציון למקום הגמ') דאורייתא וכו'.

קלתה	דאורייתא	ראש	בפרוע	יצאו	שלא	ישראל	לבנות	וילא
קלתה	דאורייתא	ראש	בפרוע	יצאו	שלא	ישראל	לבנות	שונצינו (רמ"ד - רמ"ט)
קלתה	דאורייתא	ראש	בפרוע	יצאו	שלא	ישראל	לבנות	ונציה (ר"פ - רפ"ג)
קלתא	דאורייתא	הראש	בפרועת	תצאו	שלא	ישראל	לבנות	מינכן 95
קלת(ה)	דאורייתא	ראש	בפרועי	יצאו	שלא	ישראל	לבנות	פירקוביץ 187 +
קלתה	אמ' רב יהודי בקלתה דאורייתא	ראש	בפרוע	יצאו	שלא	ישראל	לבנות	וטיקן 113
קלתה	דאורייתא	יהודי	ראש אמ' רב יהודי	בפרועי	יצאו	ישראל	לבנות	וטיקן 130

אם		בחצר	ואלא	וילנא
אם		בחצר	ואלא	שונצינו (רמ"ד - רמ"ט)
אם		בחצר	ואלא	ונציה (ר"פ - רפ"ג)
		בחצר	אלא	מינכן 95
??א??		בחצר	ואלא	פירקוביץ + 187
אם	(ואלא בחצר)	בחצר	ואלא	וטיקן 113
אם		בחצר	ואלא	וטיקן 130